

Středisko sociologického výzkumu mládeže při CK DKMS¹ uskutečnilo na návrh Studentského výboru CK DKMS sociologický a sociálně psychologický průzkum veškeré bulharské studentské mládeže pod vedením vědeckého týmu psychologů a sociologů, z větší části přednášejících na katedře psychologie na Sofijské universitě Kliment Ochridski. Vedoucím vědeckého kolektivu byl docent Georgi Jolov, vedoucí katedry psychologie a současně i ředitel Ústavu vzdělání při MNP.²

Úkoly, které si výzkum k řešení stanovil, mohou být formulovány takto:

1. Zjistit sociálně psychologickou charakteristiku osobnosti studenta, především jeho zaměření, zahrnující zájmy, motivy a systém hodnot.

2. Vytyčit sociálně psychologické zvláštnosti a autoritu studentské skupiny.

3. Určit místo a úlohu Komsomolu v systému VUZ³ (vysokých škol) a zvláště parametry komsomolské organizace jako důležitého prvku prostředí, ve kterém se formuje současný student.

4. Načrtnout hlavní tendence výchovné činnosti Komsomolu na vysokých školách v souladu se současnými požadavky na všestrannou přípravu budoucích specialistů.

5. Stanovit vliv některých podstatnějších faktorů — sociálních, psychologických a pedagogických — na vytváření osobnosti studenta a vzájemných vztahů ve studentské skupině.

Ve shodě s úkoly výzkumu má i jeho metodika komplexní charakter a v podstatě se rozděluje na dvě části:

- I. Metody pro výzkum sociálně psychologické charakteristiky osobnosti studenta;
II. Metody pro zkoumání sociálně psycho-

logické charakteristiky studentských skupin.

Metody sociálně psychologické charakteristiky studenta zahrnují:

- anonymní skupinovou anketu (dotazník 1),
- anketu vedoucích kateder (dotazník 2),
- anketu komsomolských vedoucích na vysokých školách (dotazník 3).

Metody pro zkoumání sociálně psychologické charakteristiky studentských skupin zahrnují:

- test hodnocení a sebehodnocení každého člena studentské skupiny,
- názor na vedoucího studentské skupiny,
- režim práce studenta podle vlastního hodnocení,
- projektový test problémových situací (hodnocení osmi typů chování spolužáků),
- ocenění nejdůležitějších životních hodnot.

Výzkum zahrnuje 5494 studentů všech specializací a kursů výuky na vysokých školách v celé zemi. Bylo dotázáno 463 vedoucích kateder a 351 komsomolských vedoucích na vysokých školách.

Výsledky výzkumu ukazují v novém světle řadu problémů, spojených s formováním vědeckého světového názoru studentů.

Zastavím se především u otázky, týkající se uspokojení z výuky ideologických disciplín.

Všechny disciplíny, které studenti studují, můžeme rozdělit do tří základních skupin:

- a) specializace,
- b) všeobecně vzdělávací disciplíny,
- c) filosoficko-ideologické disciplíny.

¹ CK DKMS = Centralníja komitet na Dimitrovska-jat komunističeski mládežski sajuz (Ústřední výbor Dimitrova komunistického svazu mládeže).

² MNP = Ministerstvo na narodnata prosveta (ministerstvo lidové osvěty, ministerstvo kultury).

³ VUZ = Više universitetsko zavedenie (vysoké školy).

Výzkum ukazuje, že největší procento studentů je plně uspokojeno přednášením filosoficko-ideologických věd (50.4); menší procento je plně uspokojeno přednášením všeobecně vzdělávacích disciplín (36.5); a nejmenší procento je u disciplín podle jednotlivých specializací (29.6). Tento výsledek se zdá překvapivý, protože na první pohled ukazuje současný stav výuky ideologických disciplín v značně růžovém světle.

Abychom však mohli proniknout do podstaty těchto čísel, jsme nuceni blíže se podívat. Jací jsou ti studenti, kteří ukázali vysoký stupeň spokojenosti. V tomto případě se obraz podstatně mění. Studenti, jejichž požadavky na společenské vědy jsou plně uspokojeny, jsou především posluchači zemědělských (23.5) a lékařských (21.5) fakult. a nejméně je jich z humanitních⁴ (15.2) a přírodovědných (16.2) oborů.⁵ Jestliže se však zaměříme na celkovou úroveň studentů různých vysokých škol (ve výzkumu se tak děje pomocí složité kombinace odpovědí na otázky: Čím vás nejvíce přitahuje vaše budoucí práce v oboru? — Jak získáváte nové znalosti? — Proč se zabýváte veřejnou činností?),⁶ ukáže se, že nejnižší úroveň mají právě studenti zemědělských vysokých škol a nejvyšší studenti humanitních a přírodovědeckých vysokých škol. Z toho plyne, že nejvíce jsou spokojeni ti studenti, kteří ukázali v nejméně míře tvůrčí vztah k svému oboru a dokonce i ke společenským problémům mimo svou specializaci. Mezi nejméně spokojené patří studenti, kteří mají nejvyšší celkovou úroveň.

Jak je možné vysvětlit tento výsledek? Je přirozeně nutné předpokládat, že vysoká úroveň uspokojení souvisí s nižšími nároky, a nízký stupeň uspokojení naopak s vyššími nároky. Tak je možno vysvětlit, proč projevili nejnižší stupeň uspokojení právě ti studenti, jejichž celkové zařazení je nejvyšší. Přijmeme-li tuto hypotézu, musíme tabulku přechíst způsobem „na první pohled“ obráceným. Speciální disciplíny (viz pozn. 2, 3) se vyznačují nejmenším procentem uspokojení z toho důvodu, že mezi studenty těchto disciplín trvají nej-

vyšší nároky. Filosoficko-ideologické disciplíny se vyznačují nejvyšším procentem uspokojení proto, že požadavky jsou nejnižší. Je přirozené, že v takovém případě, pokud může být řeč o kladnějších postojích, mají převahu spíše speciální disciplíny. (Viz pozn. 2, 3)

Je však možná i jiná hypotéza: Neuspokojení filosoficko-ideologickými disciplínami může být způsobeno i distancováním od samotného obsahu těchto disciplín: mezi neaktivněji myslící skupinou studentů může docházet k procesu „ideologizace“. V mezích doposud citovaných údajů jsou obě hypotézy rovnocenné.

Doplňující údaje, které nám výzkum dává k dispozici, umožňují dát jednoznačnou odpověď na položenou otázku. V dotazníku byla formulována otázka: Do jaké míry jsou podle vás pro současného odborníka nezbytné:

- a) hluboké profesionální znalosti;
- b) propracovaný marxisticko-leninský světový názor;
- c) tvůrčí využití vědomostí v praxi?

Studenti, kteří nejvíce uznávají význam marxisticko-leninského světového názoru pro současného odborníka, jsou především posluchači ekonomických (72.9) a humanitních (71.7) vysokých škol. Bezprostředně potom následují studenti vysokých škol zemědělských (68.1) a přírodovědeckých (67.3). Nejméně kladných odpovědí dali studenti vysokých škol uměleckých (52.6) a inženýrsko-technických (58.0).

Tyto údaje ukazují, že studenti, kteří projevili nejnižší procento uspokojení z přednášek, dokazují nejvyšší stupeň pochopení významu marxisticko-leninského světového názoru, to znamená obsahu přednášených disciplín. Jsme tedy plně oprávněni zavrhnout hypotézu, brát doslova rozkladný proces „deideologizace“. Studenti humanitních a přírodovědných oborů, kteří vykázali nejmenší uspokojení z přednášek, jsou vedeni vyššími požadavky, pokud jde o úroveň přednášek, a nikoliv požadavky zcela jiného ideologického obsahu. Obraz, který nám skýtá pochopení významu marxisticko-leninského světového názoru, je velice zajímavý nejen při porovnání s od-

⁴ Do humanitních věd zahrnujeme obory: filosofie, pedagogika, historie, žurnalistika a právo.

⁵ Do přírodních věd zahrnujeme obory: matematika, fyzika, chemie, biologie, geologie a zeměpis.

⁶ Božikov, P.: *Statistická metodika na anketnoto proučavane, Socialno-psichologičeska charakteristika na studentskata mladež*. In: *Problemi na mladežta*, 1973, č. 8.

povědi na otázku po uspokojení z přednášek, ale i sám o sobě. Jako kdyby existovalo jakési třídění v přesném souladu s onou gradací, která v historickém materialismu existuje mezi jednotlivými „poschodími“ nadstavby. U těch disciplín, které jsou nejbezprostředněji spjaty se základnou, dostáváme nejvíce kladných odpovědí. Čím dále od základny, tím je větší pokles kladných odpovědí. Tak se setkáváme s mnohem menším počtem kladných odpovědí u studentů uměleckých vysokých škol, než u studentů ekonomických a humanitních vysokých škol. Podrobnější výzkum by zřejmě ukázal, že mezi studenty vysokých škol uměleckého zaměření existuje vnitřní diferenciaci. Méně kladných odpovědí nacházíme u studentů Hudební akademie, více mezi studenty fakulty literatury. Tedy i ve sféře samotného umění se projevuje stejná zákonitost.

Takový stav můžeme pokládat za úplně přirozený. Bylo by chybné formulovat celou otázku tak, že ekonom objektivně snáze chápe význam světového názoru, nežli řekněme posluchač Hudební akademie.

Faktické údaje, které jsme získali, nás přivádějí k jedné důležité otázce. Čím je sféra nadstavby vzdálenější od základny, čím méně je nadstavbových elementů v jisté speciální disciplíně, tím větší mistrovství je požadováno od přednášejícího, který má profilovat přednášky ideologických disciplín. Současně čím „tenčí“ je spojení, tím snadnější je nejen jeho přerušování, ale i jeho zaměnění nějakým klamným výrokem. To znamená, že je tím větší nebezpečí zjednodušeného, vulgárního, dogmatického výkladu filosoficko-ideologických disciplín. Tak před námi znovu narůstá otázka kvality přednášek, ale již z jiného aspektu: Musíme věnovat zvláštní pozornost kvalitě; úroveň výuky společenských věd se musí zvýšit na těch vysokých školách, kde spojení obsahu speciálních disciplín a disciplín týkajících se světového názoru je složitější, vzdálenější, krkolomnější a vyžaduje úplné překonání dogmatismu či zjednodušování problematiky. Závěr, že kterého vyvozujeme nutnost překonávat zjednodušování a dogmatismus, potvrzuje i fakt, že právě mezi studenty

inženýrsko-technických vysokých škol se setkáváme s nejvyšším procentem posluchačů nespokojených s přednáškami ideologicko-filosofických disciplín.

Údaje z výzkumu můžeme srovnat s výsledky jiného průzkumu — „Mládež a kniha“. Při posledním výzkumu byla zařazena do základního dotazníku jedna otázka, týkající se sociální iniciativy: „Předkládal jste návrhy na odstraňování nedostatků ve veřejné činnosti nebo ve výrobě?“, s možnými alternativami odpovědí:

1. Nekonstatoval jsem podstatné nedostatky.

2. Nepředkládal jsem návrhy, sotva by byly vzaty v úvahu.

3. Předkládal jsem návrhy, ale přesvědčil jsem se, že nedosáhly zvláštních výsledků.

4. Podával jsem návrhy a myslím si, že je to nezbytné.

5. Myslím, že je to prospěšné, ale návrhy jsem nepodával.

6. Předkládal jsem a předkládám návrhy přesto, že jsem se přesvědčil, že žádného zvláštního výsledku nebude dosaženo.

Tyto odpovědi mohou být interpretovány takto: Odpověď 4 a 6 je pozici sociální iniciativy, odpověď 1 a 2 je pasivní pozici, odpověď 3 a 5 je přechodnou pozicí.⁷

Jmenovitě u nositelů sociální iniciativy se setkáváme s neaktivnějšími čtenáři společensko-politické literatury. Současně právě oni prokázali i kritickou náročnost při hodnocení knih jimi přečtených. Kdyby mohl být tento protiklad vyjádřen verbálně, pravděpodobně nejpřesnějším výrazem by bylo „konstruktivní neuspokojení“. Výzkum dokazuje, že vycházející společensko-politická literatura pro mládež plně neuspokojuje nejinteligentnější, kritickou a tvůrčí část naší mládeže. Zároveň průzkum ukazuje, že příčiny tohoto neuspokojení jsou v úrovni vydávané literatury a nikoliv v jejím ideologickém zaměření.

Stejný jev „konstruktivního neuspokojení“ konstatujeme i při výzkumu studentské mládeže.

Důležité místo při průzkumu zaujímaly otázky: „Kterých hodnot si u vašich ko-

⁷ Mitev, P.: *Sociálna iniciativa i čitatelskije interesi na mladežta*. In: *Problemi na mladežta*, 1971, 8, 2.

legů ve skupině ceníte nejvíce?“ a „Které vlastnosti vedoucího skupiny mu získávají autoritu?“. Do odpovědi na tyto otázky byl zahrnut také marxisticko-leninský světový názor a ideové přesvědčení. Relativní část kladných odpovědí byla však značně menší než u otázek, jaký význam má marxisticko-leninský světový názor pro obor. Tento výsledek ukazuje jeden podstatný směr další činnosti: Uvědomit si význam, který má vědecký světový názor, což se uskutečňuje v mnohem větší míře v oblasti vědy, než mimo ni, např. ve sféře osobních vztahů. Je nezbytné, aby marxisticko-leninský světový názor pronikl ze sféry vědy rovněž do sféry osobních vztahů, aby se stal základem hodnotových orientací, aby se stal prvkem bezprostředního styku, aby získal vyšší stupeň osobního charakteru. Podobným cílem se musíme řídit při sestavování učebních plánů na humanitních oborech. Je nezbytné obrátit pozornost na takové stránky a problémy marxisticko-leninské vědy, které jsou nejtěsněji spjaty se sférou osobního styku (etické, axiologické, estetické aj.).

Zvláště důležité je, aby byl pozměněn samotný charakter přednášek bezprostředním spojením s těmito problémy — s těmi reálnými společenskými a životními problémy, které vzrušují mládež, které jsou předmětem neformálního styku, které mohou a musí být předmětem jejich sociální iniciativy.

Diferenciace studentů podle odpovědi na otázku osobních hodnot jsou typické a potvrzují závěr o konstruktivním charakteru relativního neuspokojení u studentů hu-

manitních a přírodovědně-matematických oborů. Společně se studenty ekonomických vysokých škol jsou to jmenovitě ti studenti, kteří nejčastěji poukazují na marxisticko-leninský světový názor a ideové přesvědčení jako na cennou hodnotu osobnosti. Výsledky celého výzkumu naznačují, že skupina bulharské studentské mládeže nejaktivněji myslící tvůrčím způsobem projevuje současně i nejkladnější vztah k marxisticko-leninské ideologii. Právě mezi studenty, kteří mají nejvyšší celkovou úroveň, jsme se setkali s nejlépe pochopeným významem marxisticko-leninského světového názoru pro vědu. Zvláště mezi studenty, kteří poukazují na ideové přesvědčení u svých kolegů jako na cennou hodnotu nebo jako dominující hodnotu u vůdčích osobností, se setkáváme s velmi vysokou celkovou úrovní. Kladný vztah k marxisticko-leninskému světovému názoru je přirozeně spojen i s kritickými požadavky, se zvýšenou náročností. V tomto směru zasluhují pozornosti i ty výsledky, které nám odhalují, jak se studenti dívají na svět.

Studenti, jejichž postoj může být charakterizován jako banální optimismus, podle něhož se „svět mění od lepšího k nejlepšimu ze všech možných dobrých světů“, se vyznačují poměrně nižší celkovou úrovní, protože jejich banální optimismus je příliš jednostranný. S takovými studenty se nejčastěji setkáváme na vysokých školách ekonomických a v zemědělských institutech. Mezi studentskou mládeží však převládají lidé s optimisticko-realistickým pohledem na život.